

Mit akar az állam az energetikában?

Jenei Miklós

A jövő év a fordulat éve lesz a magyar energetikában, az állam minden fontosabb területre betenné a lábát. Cikksorozatunk első részében névtelenül nyilatkozó egykori és mai döntéshozók, állami és multinacionális cégvezetők, szabályozók, elemzők segítségével próbáljuk felderíteni a kormány szándékának érzelmi és racionális szálait.

Látványosan indult a kormány államosítási harca az energetikában: a héten Orbán Viktor [bejelentette](#), hogy visszavásárolták a Szurgut 21,2 százalékos Mol-pakettjét, ezzel a magyar állam az olajipari társaság legnagyobb tulajdonosa lett.

A hódítást várhatóan újabbak követik majd, a kormány deklarált célja, hogy az energiagazdaság minden területén jelen legyen. Hogy közösségi tulajdonra hol milyen mértékben van szükség az energetikában, és az összeegyeztethető-e szabályozói szereppel, arról régóta vita zajlik, az egymásnak feszülő érvek és ideológiák mögött pedig feltűnik a teljes magyar hatalmi hadszíntér.

Villanyórák beállítása a TITÁSZ-nál. (Foto: Oláh Tibor)

Az ősbűn: privatizáció

A problémák forrását interjúalanyaink többsége a közművagyon 1995-ös privatizációjához köti, amikor egy év alatt hat regionális áramszolgáltató, öt gázszolgáltató és számos fontos erőmű került magánkézbe. A meghívásos tenderre alapvetően Nyugat-Európa vezető energiacégei jelentkeztek, a nyertesek döntően német, olasz és francia állami tulajdonban álló vállalatok voltak.

A korábban egyeduralkodó, állami MVM-et feldarabolták, az Édsz és Démász áramszolgáltatókat a franciák vitték, a németekhez került az Émsz, Dédász, a Titász és az Elmű. A Bakonyi, a Tiszai és a Dunamenti erőmű az amerikai AES fennhatóság alá került, a Mátrai Erőmű a németeké, a Budapesti Erőmű a franciáké lett. Eladták a gázszolgáltatókat is: a Ddgáz és a Főgáz a német RWE-hez, a Dégáz és az Égáz a francia GdF-hez került, a Kögázt német, a Tigázt olasz pályázó nyerte. Tőzsdére vitték a

Mol-t, az ÁPV Rt. korábbi 88 százalékos tulajdonrésze 95-ben 58,6 százalékosra csökkent. Az állam kezében maradtak ugyanakkor többek közt az MVM rendszerirányító és áramnagykereskedő cégei, a nagyfeszültségű vezetékhálózat és néhány erőmű.

A Privatizációs Kutatóintézet 1998-as mérlege a magánosításról:

Befektető	Összeg M \$	Profil	Város
RWE-EVS (Németo.)	750	energiatermelés, -elosztás, gázelosztás	Bp, Miskolc, Gyöngyös
Electriciti de France (Franciao.)	300	áramszolgáltatás	Győr, Szeged
Ruhrigas-VEW (Németo.)	210	gázszolgáltatás	Bp, Pécs
Gaz de France (Franciao.)	190	gázszolgáltatás	Győr, Szeged
Powerfin (Belgium)	190	erőmű	Százhalombatta
ITALGAS (Olaszország)	190	gázszolgáltatás	Hajdúszoboszló
Bayernwerk (Németo.)	170	áramszolgáltatás, gázszolgáltatás	Pécs, Dunántúl
Isaar Ampwerke (Németo.)	130	áramszolgáltatás	Debrecen
Aes Summit (USA)	110	erőmű	Tiszaújváros
Gazprom (Oroszország)	100	gázszolgáltató	Budapest, Nagykanizsa

A privatizációnak három fő célja volt: az ellátásbiztonság növelése, a költségvetési túlzottság, és a piacgazdaság erősítése. Az ellátásbiztonság kérdése azért került elő, mert ekkor a hazai villamosenergia-rendszer átlagos életkora már meghaladta a tizenöt évet, az erőművi berendezések tizenöt százaléka selejtezésre szorult, világosan látszott, hogy az erőműpark további huszonöt százalékát 2005-ig be kell zárni. A maradék eszközök környezetvédelmi, biztonságtechnikai és technológiai megújításra szorultak, erre azonban az államnak nem volt pénze. A gáztársaságok - ahol a növekvő beszerzési árak ellenére akkor már három éve nem volt gázáremelés - veszteségesen működtek, fejlesztésre és bővítésre itt sem volt forrás.

Rogyadozó erőművek

"Újabban gyakran felmerül érvként az állami tulajdon mellett, hogy arra azért van szükség, mert a piaci működés logikája veszélyezteti az ellátásbiztonságot. Ez azonban éppen fordítva igaz" - mondja egyik forrásunk. Szerinte az utóbbi húsz évben sehol olyan fejlesztések nem történtek, mint a magáncégeknél, tudást, technológiát és tőkét hoztak az országba, míg a legkevesebb fejlesztés az állami szektorban történt, a legelavultabb erőművek állami tulajdonban vannak.

"A külföldi, tőkeerős cégeknél nem lép fel a Nemzeti Színház-effektus, ha döntenek egy beruházásról, azt akkor és ott meg is valósítják. Az E.on például a válság kellős közepén is megépítette az ország legmodernebb erőművét. A tőkeerős multik nem politikai ciklusokban gondolkodnak, hanem hosszútávon, és a nyereségük sem csappan meg a választások előtti évben" - sorolja a magáncégek előnyeit az egyik magyar energetikai vállalat vezetője. Szerinte a privatizáció összességében beváltotta a fejlesztésekhez fűzött reményeket.

Költségvetési tűzoltás

Szintén sikeresnek mondható a magánosításnak a költségvetést javító része, még ha az némiképp felül is írta a többi célt. A 95 elejére várt jelentős tőkebeáramlás elmaradt, a bizonytalan politikai helyzet láttán a befektetők inkább menekíteni kezdték a pénzüket az országból. A nemzetközi hitelminősítő intézetek listáján Magyarország mindenütt lejjebb csúszott, a befektetők a régióban Lengyelországot Szlovákiát és Csehországot is elének helyezték, hazánk adósságállománya a korábbiakat meghaladó mértékben emelkedett.

Ahogy általában az államcsőd küszöbén álló országok, mi is egy sor állami cég eladásával próbáltuk helyrebillenteni az egyensúlyt. Bokros Lajos pénzügyminiszter Suchmann Tamás privatizációért felelős miniszterrel és a frissen megalakult ÁPV Rt.-vel közösen egy év alatt 481 milliárd forintnyi állami vagyont adott magánkézbe, amelyből 438 milliárd készpénz formájában áramlott a költségvetésbe. 95 végére a piaci körök már dicshimnuszokat zengtek a magyar gazdaságról, nem győzték kifejezni az elégedettségüket, hazánk milyen gyorsan átállt a piacgazdaságra.

A tűzoltás ugyanakkor kapkodáshoz is vezetett: mint azt egy 97-es ÁSZ jelentés megfogalmazta, "az értékesítés ütemét nem az iparág fejlesztési érdeke, hanem a költségvetés bevételi igénye diktálta." A 95-ös évre az akkori ÁPV-sek közül is mindenki úgy emlékszik vissza, mint a rohammunkák idejére. Előfordult, hogy egy héten belül több mint egy tucat nagy értékű privatizációs szerződésről döntöttek.

A verseny elmaradt

"A privatizáció nem átfogó energiastratégia része volt" - fogalmaz egyik forrásunk. Szerinte a kitűzött célok közül a verseny piac megteremtése sikerült a legkevésbé, a privatizáció idején hiányzott Magyarországon a megfelelő közgazdaságtani tudás, nem előzte meg liberalizáció. Bár viszonylag szórt tulajdonosi struktúra alakult ki a magánosítás után, a monopol rendszerek részben megmaradtak.

Fotó: Tóth Gyula

A korábban mesterségesen leszorított lakossági energiaárak a privatizáció után megnöttek, miközben a hosszútávú szerződéseken keresztül hosszú évekre bebetonozták a cégek profitját. "A nyugati vállalatok azért jöttek Magyarországra, mert jó üzleti lehetőséget láttak a magyar energetikában, tőkét fektettek be, amiért megtérülést vártak. Az, hogy a verseny mégsem indult be úgy, mint ahogyan azt néhányan elképzelték, mindenekelőtt az állami szabályozás felelőssége" - vélte egy energiapiaci elemző.

Nem volt konszenzus

Azt, hogy a privatizáció mitől mentett meg minket, abból a fogyasztók érthető módon sokat nem érzektek, annyit láttak, hogy egy sor fontos állami vállalat külföldi kézre került, a tulajdonosváltásokat elbocsátások követték, az energiaárak pedig megugrottak. A kérdésben a szakma és a politika egy része sem látott sokkal többet, mint a "nemzeti vagyon kiárusítását", a konszenzus a kezdetektől hiányzott.

Utáljuk a piacgazdaságot

A nagy privatizációban ellenérdekelt volt a lakosság, ebben a szférában ugyanis jelentős volt a költségvetési dotáció, és várható volt, hogy a privatizációval ezek meg fognak szűnni. A 90-es évek első felén végzett közvéleménykutatásokból egyértelműen látszott, hogy a privatizáció nem népszerű a lakosság körében.

Részben ebből az ellenérzésből is eredeztetethető, hogy hazánkban minden környező országnál [nagyobb mértékben](#) fordult a kapitalizmus ellen a közvélemény. A Pew Global Attitudes Projekt 2009-es felmérése szerint a piacgazdasággal szemben még az oroszok is kevésbé elutasítók, mint mi, a magyaroknak mindössze 46 százaléka támogatja a kapitalizmust. Hiába hoztak a külföldi cégek tőkét, hatékonyságot, vállalati kultúrát és tudást az országba, az elszármított privatizáció hosszú időre a piac ellen hangolta a társadalmat, érdekes módon még a fiatalokat is.

Az 1992. évi privatizációs törvények ugyanis sem politikai, sem jogi értelemben nem adtak felhatalmazást a nagy állami monopóliumok magánkézbe adására, az Antall- és Boros-kormányok idején ez a kérdés egyáltalán nem is volt napirenden, az energetika magánosításának terve és az új privatizációs törvény elsősorban a szocialista-liberális kormányhoz kötődött.

Az új kormány privatizációs stratégiájával szemben már 94-ben megindult a régi tervhivatali ágazatpolitikai szemlélet ellentámadása. A vitában hallatta a szavát az összes ellenzéki párt, több tucat szakmai szervezet és az érintett társaságok menedzsmentje. A konfliktus a villamosenergia-iparban élesedett ki a legjobban, ágazati sztrájkokkal fenyegetőztek.

Az állami trösztökben szocializálódott energetikusokat nemcsak egzisztenciálisan sodorta veszélybe az új irány, de elvi, szakmai kifogásaik is voltak az állami tulajdon feladásával. A Lévai András nevével fémjelzett, úgynevezett népgazdasági iskolából kinőtt, a szocializmussal inkább érzelmi, mint gazdasági megfontolásokból szembenálló csoport egyre élesebben szólalt fel a privatizáció ellen. Az MVM élén álló Járosi Márton és Kacsó András, valamint a Paksi Atomerőmű vezéréként is feltűnő Petz Ernő nem győzte hangsúlyozni, hogy az energetika csak akkor szolgálhatja közjót, ha az teljes egészében állami kézben van, a cégeket pedig "becsületes magyar emberek" vezetik. Alapvetésük volt, hogy az áram nem lehet piaci termék, az minden embert alanyi jogon megillet.

Áramot minden magyarnak!

A gondolat nem állt távol az akkor még a Privatizációs Kutatóintézet nevű néhány fős cégben dolgozó Matolcsy Györgytől, aki a 90-es évek közepén egyre gyakrabban találkozott Járosiékkel, rendszeresen részt vett a nagyobb állami tulajdon mellett kardoskodó Magyar Energetika Társaság fórumain, a "nemzeti energetikusok" legfontosabb politikai összekötőjévé vált. A 98-as választásokra készülődve Matolcsy egy energetikai program kidolgozására kérte fel Járosiékot, amelyben ők már akkor nagyobb állami szerepvállalást, centralizációt, a privatizáció leállítását, az MVM és a minisztérium megerősítését sürgették, valamint deklarálták azt az elvet, miszerint energiaszolgáltatásra minden magyar állampolgár jogosult.

A nagy államosítás ideje eljő

“Egyértelmű volt, hogy a Fidesz győzelme esetén Matolcsy tényező lesz, és ez a tanulmány képezi majd a párt energiapolitikájának alapjait” – emlékezett vissza Járosi Márton *Életem a magyar energetikáért* című visszaemlékezésében. Az egykori MVM-es vezérhelyettes könyvében felidézi: a 98-as választási győzelem után Matolcsy listát kért, hogy a tervek megvalósításához kit kell félreállítani, kit kell helyzetbe hozni, Járosi saját magának az MVM elnöki székét szánta. A listából és a programból azonban nem lett semmi, amikor Orbán Viktor Matolcsy helyett a közgazdaságtan fősodrából érkező Chikán Attilát kérte fel gazdasági miniszternek, világossá vált, hogy még nem jött el a nagy államosítás ideje.

A politikát hízlalja a nagyobb állam

Orbán a rendszerváltás után a szocialista monopóliumok felszámolásában és a piacgazdaság megerősítésében elsősorban a régi rendszer összeomlását látta, miniszterelnökként azonban már szívesen épített volna új centralizált struktúrát a romokon. Ekkor azonban még - az Európai Unióba készülő Magyarország miniszterelnökeként - nem tűnt bölcs dolognak a német és francia multikat ostromozni, megelégedett annyival, hogy 2000-ben meghirdette a privatizáció végét, egyik parlamenti felszólalásában úgy fogalmazott: "Beszélgetéseinkből vagy a vitáinkból azt a kifejezést, hogy privatizáció, talán számúzhetjük is".

A visszaállamosítás gondolata csak öt évvel később jelent meg beszédeiben, a választásokra készülődve kifejtette: "amit szabálytalanul privatizáltak, azt vissza kell venni." Azt javasolta, hogy ne dönthessen egyetlen kormány sem arról önmagában, hogy privatizál-e bizonyos vagyontárgyakat, vagy nem.

Bár a felszínen Orbánék a szocialista kormányt ekézték, a háttérben kevés dologgal kapcsolatban volt akkora egyetértés, mint az energetikai kérdésekben. "Valóságos nagykoalíció alakult a Fidesz és az MSZP között, közös volt ugyanis az az érdek, hogy legyen egy nagy állami energetikai vállalat, amely a jelenleginél nagyobb hatalmi teret ad a politikának, amin keresztül a piac szereplőit közvetlenül lehet befolyásolni. Létrejött a Fónagy János fideszes és Podolák György szocialista politikusok nevével [fémjelzett tengely](#), amelyik rendre visszaverte az unió, a [GVH](#), egyes [szakmai szervezetek](#) és még a miniszterelnök Gyurcsány Ferenc liberalizációs törekvéseit is. Egyik győztes csatájuk éppen az MVM-

hez kötődött: megakadályozták, hogy a Mavir rendszerirányító leváljon az anyacégról" - idézte fel egyik forrásunk.

Fogadóállomás az Észak-dunántúli Áramszolgáltatónál (Fotó: Czika László)

Ha a 2010-es választások előtt a Fidesz nem is fedte fel terveit, a nemzeti energetikában gondolkodó mérnök holdudvar még a választások előtti februárban programmal állt elő. A [Helyreállítás energiapolitikája](#) című dokumentum javaslatai kísértetiesen hasonlítottak a későbbi kormány bejelentéseire, többek között a hatósági ár bevezetését, a két-rendszer átalakítását, központosítást, és nagyobb állami szerepvállalást sürgettek.

A szabályozó és a tulajdonos

Hogy a nagyobb állami szerepvállalás mit jelent, azt részleteiben nem fejtette ki senki, a Fidesz rendszerint ezzel kapcsolatban a "neoliberális doktrína bukásáról, a válságról és a piaci önszabályozás kudarcáról" beszél, az állam tulajdonosi és szabályozói funkcióit rendre összemosva.

Márpedig a két funkció - tulajdonos és szabályozó - között alapvető a különbség: míg az előbbinek csak kivételes esetben van létjogosultsága, utóbbi szerepe a piacgazdaság elengedhetetlen kelléke. "Azt, hogy a piac mindent megold, egyetlen közgazdász sem vallja, a piaci kudarcok elmélete elsőéves egyetemi tananyag. Az externális hatások, a közjavak, a tökéletlen információ, a monopóliumok kialakulása mind olyan jelenségek, amellyel az államnak feladata van, a versenyt gátló tényezők lebontása és a bizalom megteremtése kell hogy legyen a szabályozó elsődleges célja" - állítja egyik interjúalanyunk.

Szerinte "az elmúlt húsz év versenyképességi problémáinak jelentős része éppen abból fakadt, hogy az állam összekeverte a különböző szerepköreit, politikai okokból nem volt hajlandó kivonulni a piaci folyamatokból. Hol az erőfölényével élt vissza, hol szociális megfontolásokat érvényesített ott, ahol nem kellett volna. A kontraszelektált, gyakran korrupt, kevés szakemberből álló állami apparátus a legtöbbször hatékonytalan, a lobbierdekek pedig gyakran felülírják a hosszútávú közösségi megfontolásokat."

Ha az állam szabályozóként és tulajdonosként is jelen van ugyanazon a piacon, akkor hajlamos úgy alakítani a játékszabályokat, hogy az az általa vezetett céget hozza kedvezőbb helyzetbe. A verseny

torzításával pedig végsősoron a fogyasztókat károsítja meg. Erre az elmúlt húsz évben számos példa volt, a villamosenergia-piac 2008-as "liberalizációja" kapcsán például az állam - a Corvinus Egyetem Korruptiókutató-központjának [felmérése szerint](#) - 26–38 milliárd forintnyi járadékszerző jövedelem megszerzésére adott lehetőséget az MVM-nek.

"A másik tipikus állami hiba, hogy nem külön támogatási rendszerben, hanem az energiaárakon keresztül próbálja ellátni a szociális funkcióit. Ezzel azonban az egyik legfontosabb piaci jellemzőt, az árak információközlő hatását torzítja, hiába megy fel a tüzelőanyag világpiaci ára, a mesterségesen alacsonyan tartott energiaárak mellett a lakosság ebből mit sem érzékel, nem változtatja meg a fogyasztói szokásait" - magyarázza egyik forrásunk. Szerinte nem arról van szó, hogy az államnak ne kellene segítenie a rászorulókat, csak arról, hogy összességében káros, ha ezt a fogyasztói árakba építi bele.

Növelheti az alkuerőt

Az orosz importtól függő közép-kelet-európai olajcégek tulajdonosi szerkezetében stratégiai okokból nem ördögtől való, ha az állam megjelenik, az orosz fél ugyanis mindenképpen kormányzati szinten, csomagban tárgyal, állami jelenléttel növelhető az alkuerő. A horvát INA-ban 45, az osztrák OMV-ben 31,5, a lengyel PKN-ben 27,5, a Lotosban 53, a román Petromban pedig 41 százalékos az állami tulajdonrész, a Molban nem sokára 25 százalék lesz az államé.

Az államnak tulajdonosként elvileg csak ott lenne keresnivalója, ahol a piac életképtelen: tipikusan ezek közé tartozik például egy atomerőmű megépítése, vagy az alaphálózat kiépítése. Egy gázvezetékrendszer megépítésének gyakran akkora a beruházási költsége, hogy párhuzamos kapacitásokat nem éri meg fenntartani, a hálózat tulajdonosa így szükségszerűen monopol helyzetbe kerül. "Ezt a feladatot adott esetben akár érdemes lehet az államnak tulajdonosként is ellátnia, bár ez sem kőbe vésett igazság, Európa-szerte sincs egységes gyakorlat" - állítják forrásaink.

A Mátrai Erőmű Zrt. külszíni bányájának meddőhányói (Fotó: H. Szabó Sándor)

Következetes szabályozás, kevés tulajdon

Az idén májusban az NFM honlapján közzétett energiastratégia-tervezet idéz egy 2008-as nemzetközi [összehasonlító tanulmányt](#), és megállapítja: ott működik jól az energetikai rendszer, ahol a jogalkotás és a jogalkalmazás transzparens, normatív. Ezek között említhetők a skandináv országok, Németország, Hollandia, Nagy-Britannia, de ide tartozik az USA rendszere is.

"Ezekben az országokban a jogalkotással és a közigazgatással szembeni követelmények egyértelműen túlmutatnak az elvi deklarációkon, konkrét kötelezettségeket jelentenek az energiaszektorban érintett hatóságok működésére és együttműködésére vonatkozóan" - vonja le a következtetést a minisztérium. Néhány sorral lejjebb azonban hozzátesszik: a szabályozás mellett nagyobb állami tulajdonra is szükség van.

Hogy ez pontosan mely szektorok cégeit érintené, milyen gazdasági hatásai lennének, és - a nyilvánvaló politikai célokon kívül - milyen érvek szólnak mellette, arról a dokumentum keveset beszél, cikksorozatunk következő részeiben viszont bemutatjuk a lehetőségeket.

A cikk megjelent az Idexen, 2011. június 3-án:

http://index.hu/gazdasag/magyar/2011/05/27/allam_es_energetika/